

Tartu Ülikool
Psühholoogia Instituut

Anni Adamson

**KOOLIKIUSAMISE OHVRITE KIUSAMISEST RÄÄKIMISE KOGEMUSED JA
MUUTUSED SELLES KiVa KIUSAMISVASTASE PROGRAMMI
RAKENDAMISEL**

Uurimistöo

Juhendajad: Astra Schults (PhD), Kristiina Treial (MSc)

Läbiv pealkiri: Ohvrite kogemused kiusamisest rääkimisega ja KiVa rakendamine

Tartu 2018

LÜHIKOKKUVÕTE

Uurimistöö eesmärgiks oli kaardistada Eesti KiVa kiusamisvastase programmi rakendavate koolide 1.-6. klassi kiusamise ohvriks langenud õpilaste kogemused seoses koolikiusamisest rääkimisega ja muutustega selles. Analüüsiks kasutati 2016. ja 2017. aasta kevadel iga-aastase küsitluse käigus kogutud andmeid: baastaseme mõõtmisel osales 1626 õpilast kaheksast 2016. aastal programmiga alustanud koolist (49,7% poisse), post-taseme mõõtmisel 1784 õpilast (50,1% poisse). Leiti, et nooremate ja vanemate õpilaste kiusamisest rääkimise vaheline erinevus oli statistiliselt oluline post-tasemel. Enne ja pärast KiVa rakendamist ei esinenud kiusamisest rääkimisel erinevate kuulajate arvus statistiliselt olulist erinevust. Klassi ja perele kiusamisest rääkimise vaheline statistiliselt oluline seos ilmnis teisel mõõtmiskorral. Õpilase sugu ja kooliaste ennustasid teatud määral seda, kas ta räägib kellelegi kiusamisest või mitte. Uurimistöös arutati andmete analüüsimisel leitud tulemuste ning võimalike tulevikuperspektiivide üle.

Märksõnad: koolikiusamine, ohver, kiusamisest rääkimine, KiVa kiusamisvastane programm

**THE EXPERIENCES OF AND CHANGES IN TALKING ABOUT
SCHOOL BULLYING BY THE VICTIMS UPON THE
IMPLEMENTATION OF KiVa ANTI-BULLYING PROGRAM**

ABSTRACT

The aim of the research was to map the experiences of talking about school bullying and changes therein by the victims of such activity. The research focused on students in grades 1-6 of Estonian schools who implement KiVa anti-bullying programme. The analysis was based on data gathered during yearly questionnaires in spring of 2016 and 2017. 1626 students out of eight schools who started implementing the KiVa programme in 2016 (49,7% boys) participated in the baseline measuring. 1784 students (50,1% boys) participated in the post-implementation measuring. The analysis concluded that on the post-implementation level there's a statistically significant difference in talking about bullying between younger and older students. There was no statistically significant difference before and after the implementation of the KiVa programme in to how many different people the students talked about bullying. The statistically significant connection between class year and talking about bullying with the family emerged during the second measuring time. The sex of the student and the school level that the student was in predicted to a certain extent, whether the student will share their bullying experiences with someone or not. The research paper includes discussion about the results and puts forth possible future perspectives.

Keywords: school bullying, victim, telling someone about bullying, KiVa antibullying program

SISSEJUHATUS

Koolikiusamine

Kiusamine on probleemiks koolides üle maailma. Tegemist ei ole uudse fenomeniga. Teadusliku süsteemse uurimise huviorbiiti jõudis teema 1970ndatel aastatel (Olweus, 1995). Varem peeti kiusamist suuresti normaalseks osaks noore inimese elust perioodil, kui ta suhtlusringkond laieneb perekonnast suuremaks. Seetõttu ei peetud kiusamist laste heaolu ja vaimset tervist mõjutavaks faktoriks (Arseneault, Bowes & Shakoor, 2010). Hilisemad uurimused on näidanud, et koolikiusamine on olnud üks põhilisi faktoreid, millel on õpilaste kohesele ja ka hilisemale füüsilisele ning vaimsele tervisele negatiivne mõju. Samuti on see üks enimlevinuid tervise ja turvalisuse murede põhjustajaid (Li, Chen, Chen & Chen, 2017; Arseneault et al., 2010; Salmon, Turner, Taillieu, Fortier & Afifi, 2018).

Koolikiusamist võib näha kui üht liiki agressiivset käitumist, kus võim jaotub ebavõrdselt. Samuti leiab agressiivne käitumisakt aja jooksul korduvalt aset. Enamasti keskendutakse koolikiusamise uurimisel kiusamisele kui sotsiaalsele aktile, mis leiab aset suhteliselt püsivates sotsiaalsetes gruppides ning mille jätkumise või katkestamisega on seotud nii õpilased ise kui ka kooli personal. Ohvril ei ole enda kiusajaid enamasti võimalik vältida ning viimased saavad tihti teistelt grupiliikmetelt toetust (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman & Kaukiainen, 1996; Zequinão, de Medeiros, Pereira & Luis Cardoso, 2016). Olweus (1995, p. 197) defineerib kiusamise fenomeni koolikeskkonnas järgnevalt: *“Õpilast kiusatakse või muudetakse ohvriks, kui ta kogeb aja jooksul korduvalt ühe või mitme kaasõpilase negatiivseid tegusid. Tegu on negatiivne, kui keegi tekitab või tahab teistele tekitada vigastusi või tekitada teistes ebamugavustunnet”*. Lisaks sellele on kiusamise juures oluline aspekt eelmainitud võimu ebavõrdsus, mistõttu on ohvril end raske kaitsta. Töö autor defineerib siinkohal koolikiusamist Olweusest (1995) lähtuvalt, kuna selles on esindatud kõik kolm olulist osa: tahtlikkus, korduvus ja võimu ebavõrdsus. Samuti on tegemist koolikiusamise valdkonnas laialdast kasutust ja heakskiitu leidnud definitsiooniga.

Mitmed uuringud on keskendunud kiusamisprotsessides osalevate laste rollijaotuste väljaselgitamisele (Cornell & Brockenbrough, 2004; Zequinão et al., 2016). Tihti on koolikiusamise protsessis jaotatud rollid kaheks – ohver ja kiusaja. On olemas veel mitmeid jaotusi, kuhu kaasatakse mh kiusajate innustajad, kiusajate assistendid ja ohvrite kaitsjad (Salmivalli et al., 1996). Enamasti jaotatakse rolle kolmeks: ohver, kiusaja ja kõrvalseisjad (Zequinão et al., 2016). Antud töös kasutatavad mõõtevahendid võimaldavad jagada rolle neljaks: ohver, kiusaja ja kiusaja-ohver. Töö autor leiab, et lisaks eelmainitud kolmele

kategooriale on vajalik ka kõrvalseisja rolli iseloomustamine, tagamaks valdkonna paremat avamist ja rollide määratlemist.

Ohvreid liigitatakse omakorda passiivseteks ja provokatiivseteks (Olweus, 1995). Olweuse (1995) kohaselt iseloomustab tüüpilist passiivset ohvrit muuhulgas ärevus, tavalisest suurem ebakindlus, väärtusetunne, madal enesehinnang ning üldine negatiivsus nii iseenda kui ka olukorra suhtes, milles ollakse enamasti alluva suhtumisega. Ohvrid on tavaliselt väiksemad kui nende kiusajad, poiste puhul lisandub eelmainitule veel ka füüsilise nõrkuse aspekt, mida tüdrukutel uuringute käigus ei ole täheldatud (Olweus, 1995; Wolke, Woods, Bloomfield & Karstadt, 2001). Ohvritele tundub, nagu oleks terve grupp (klass, sõprade grupp) inimesi nende vastu, mitte ainult konkreetne kiusaja (Salmivalli & Poskiparta, 2012). Provokatiivseid ohvreid leidub enamasti tunduvalt vähem. Enamasti kutsuvad sellised õpilased enda tavapärasest hälbiva käitumisega teistes esile negatiivsust – provotseerivad neid enda suhtes halvasti käituma (Carney & Merrell, 2001). Võrreldes passiivsete ohvritega reageerivad provokatiivsed ohvrid vägivaldsele ja ülekohtule agressiivsemalt ja räägivad toimumust vähem. Sellisesse rolli kategoriseeruvad õpilased võivad olla hüperaktiivsed ning neil võib esineda tähelepanuhäireid, mis omakorda panustavad nendepoolse agressiooni väljendumisse (Olweus, 1995; Carney & Merrell, 2001). Samuti on leitud, et provokatiivsed ohvrid on pigem poisid (Profaca, Puhovski & Mrden, 2006). Pärast kiusamise aset leidmist on ohvrite puhul märgatud kõrgenenud viha ja vaenulikkust. Sellele vaatamata ei soovi ohvrid enamasti kiusajatele omapoolse kiusamisaktiga vastata (O'Brennan, Bradshaw & Sawyer, 2009).

Kiusajat iseloomustavad agressiivsus nii vanemate kui ka eakaaslaste suhtes, impulsiivsus, võimuvajadus (populaarsus teiste hulgas) ja poiste puhul füüsiline tugevus, seda eriti ohvritega võrreldes (Salmivalli, 2014). Erinevates uuringutes on leitud, et kiusajatel on ärevus ja ebakindlus normilähedased või pigem madalad (Olweus, 1995). Välja on toodud ka kiusajate tähelepanu- ja võimuvajadus, mistõttu leiavad kiusamisolukorrad aset hetkedel, kui situatsiooni on jälgimas teised eakaaslased (Salmivalli, 2014). On leitud, et kaaslaste provokatsioonidele vastavad kiusajad samuti pigem agressiivselt (O'Brennan et al., 2009).

Topeltrollis olevad noored ehk ohver-kiusajad on teistest selgetest ohvri ja kiusaja rollidest keerulisemas olukorras. Nad on kahes rollis korraga: ühest küljest kiusavad nad teisi kaaslasi (või on seda teinud) ning teisalt langevad kiusamise ohvriks. On leitud, et seda gruppi iseloomustab suurem risk kogeda erinevat tüüpi probleeme, näiteks sotsiaalne isoleeritus, psühholoogilised probleemid, madalamad hinded ja alkoholism (Sterzing, Auslander & Goldbach, 2014). On võimalik, et ohver-kiusajate kõrgema agressiivsuse ja depressiivsuse

tõttu võimendavad selles rollis olevad õpilased olukordi üle ning näevad situatsioone pigem negatiivsemalt. See võib mõjutada nende arusaama sellest, miks neid kiusatakse (Goldweber, Waasdorp & Bradshaw, 2013). Goldweber jt (2013) leidsid, et ohver-kiusaja rollis on enamasti meesoost isikud.

Kiusamisolukordade pealtvaatajatel on samuti protsessis oluline roll. Salmivalli (2014) leidis, et kõrvalseisjad süvendavad agressiivset käitumist enda passiivsusega olukorra suhtes. Samas nähakse kõrvalseisjal kiusamise protsessis aktiivset rolli, kus ta küll kaudselt, kuid siiski korduvalt sotsiaalse süsteemi osana osaleb. Kõrvalseisjat kui kolmandat osapoolt iseloomustavad nii ohvri kui ka kiusaja omadused: lisaks muudele emotsioonidele võib inimene olla enda peale pahane, et ta agressiivsele olukorrale vahele ei astunud; teisalt võib ilmnedu ohvri mitteaitamisest tingitud süütunne; ärevus ja hirm ise kiusatud saamise ees on omased ka kõrvalseisjatele (Twemlow, Fonagy & Sacco, 2006). Koolinoored ei pea kiusamist õigeks, kuid kiusamisolukorda pealt nähes see arvamus enamasti nende reaktsioonides ei kajastu. Eriti paistab isiklike tõekspidamiste mitteväljendamine silma, kui kiusaja näol on tegemist grupis kõrge staatusega eakaaslasega (Salmivalli & Poskiparta, 2012). Ohver, kiusaja, ohver-kiusaja ja kõrvalseisja on kõik tähtsad rollid, mõistmaks koolikiusamise tagamaid ja erinevaid arenguid, mida üks koolikiusamise juhtum endaga kaasa võib tuua.

Lisaks koolikiusamise ulatusele ja õpilaste rollidele kiusamisprotsessis on uuritud ka õpilaste kogemusi koolikiusamisega. Selleks on õpilastel lastud täita enesekohaseid küsimustikke, kus lastel on võimalik anonüümseks jääda (Cornell & Brockenbrough, 2004; Smith, 2016; Salmon et al., 2018). Mittepersonaalse lähenemisega on siinkohal töö autori arvates võimalik tagada kaitse lastele, kes liigituvad oma vastuste poolest ohvri rolli alla. Samuti võib anonüümne küsimustiku täitmine töö autori arvates aidata lastel saada üle hirmust kellelegi kiusamisest rääkida. Siiani läbiviidud uurimustes on kogemuste alla loetud erinevate kiusamisviiside kategoriseerimised, nagu verbaalne, füüsiline, seksuaalse orientatsiooni ja rassiga seotud kiusamine ning küberkiusamine. Erinevate kiusamisvormide ohvriks langemist on võrreldud nii vanusest kui ka soost lähtuvalt. On leitud, et tüdrukutel on suurem tõenäosus eri tüüpi kiusamise ohvriks langeda, poiste puhul on füüsilise kiusamise tõenäosus suurem (Salmon et al., 2018). Koolikiusamisega tegelemiseks on loodud erinevaid kiusamist ennetavaid ja selle vähendamisele suunitletud programme. Üks neist on KiVa kiusamisvastane programm.

KiVa kiusamisvastane programm

KiVa kiusamisvastane programm on Turu Ülikoolis Soome haridus- ja kultuuriministeriumi toetusel välja töötatud teadus- ja tõendus põhine kiusamisvastane programm („Welcome to“, i.a.). KiVa (lühend soomekeelsest sõnapaarist *kiusaamista vastaan* „kiusamise vastu“) programmi eesmärk on nii universaalsete kui ka juhtumipõhiste tegevuste kaudu koolikiusamise ennetamine, juba aset leidvate ning märgatud juhtumite efektiivne lahendamine ja kiusamise negatiivsete mõjude vähendamine (Salmivalli & Poskiparta, 2012). Universaalsed tegevused on suunatud kõigile õpilastele. Selleks on näiteks KiVa-tunnid, mis sisaldavad diskussioone, grupitöid, rollimänge ning lühifilme kiusamise teemal. Nende tegevuste eesmärgiks on suunata õpilasi nägema kiusamist, kiusatavaid toetama ja mõistma ning tutvustada lastele ohutuid viise, kuidas kiusatavaid toetada ja kaitsta. Juhtumipõhiseid sekkumistegevusi rakendatakse kooli personalist moodustatud kolmeliikmelise meeskonna poolt juhul, kui on juba kiusamisjuhtumit märgatud (Nocentini & Menesini, 2016; Smith, 2016). Kuna tegemist on kogu kooli hõlmava programmiga, on väga oluline, et kooli personal oleks KiVa rakendamisse pühendatud ja läbinud vastavasisulised koolitused (Salmivalli & Poskiparta, 2012). KiVa programmi üheks osaks on ka pidev koolipoolne järelevalve asutuses toimuva ja asetleidvate muutuste üle. Olukorra jälgimisest saadud informatsiooni põhjal küsitlusele vastates on võimalik igal KiVa programmist osa võtval koolil saada tagasisidet oma kooli kohta ning võrrelda enda olukorda ja arengut teiste sama programmi rakendavate koolidega. Iga tegevus aitab kaasa KiVa programmi suuremale eesmärgile muutuda programmi rakendava kooli kiusamisvastase tegutsemise loomulikuks osaks (Salmivalli & Poskiparta, 2012).

Koolikiusamisega tegelevates programmides on abi otsimise ja olukorrale lahenduse leidmise seisukohast oluline julgustada õpilasi enda kiusamiskogemusest kellegagi rääkima (Glover, Gough, Johnson & Cartwright, 2000). On leitud, et tüdrukud räägivad kiusamisest rohkem kui poisid (Hunter, Boyle & Warden, 2004). Hunter jt (2004) leidsid, et nooremad õpilased räägivad kõige rohkem kiusamisest perele ja/või sõpradele ning kõige vähem õpetajatele. Vanemaks saades räägitakse kiusamisest vähem (Glover et al., 2000). Muutub ka inimene, kellele kiusamisest räägitakse – teemat avatakse vanemana perele ja õpetajatele vähem (Naylor, Cowie & del Rey, 2001). Töö autor arvab, et kuna KiVa programmi puhul on tegemist omavahelist tähelepanemist ja suhtlust soosiva programmiga, võib kiusamisest rääkimise osakaal õpilaste seas KiVa programmi rakendamisel suurenedada.

Täna peetakse koolikiusamisse sekkumisel tulemuslikeks tõendus põhiseid sekkumisprogramme, kuigi neil on erinev teaduslik taust ja tõestatud mõju. Aja jooksul on välja töötatud mitmeid erinevaid koolikiusamist ennetavaid programme (Evans, et al., 2014). Lisaks soomlaste poolt välja töötatud KiVa programmile on Euroopas mõjukas ka Norras välja töötatud Olweuse kiusamise ennetamise programm (*Olweus Bullying Prevention Program*, edaspidi OBPP), mida võib pidada koolikiusamise ennetamise programmide teerajajaks. Nii KiVa kui ka OBPP on mõeldud kasutamiseks põhikoolis. Kiusamisvastaseid programme on välja töötatud ja neid kasutatakse ka mujal maailmas, mh Ameerika Ühendriikides ja Austraalias. Nii on USA-s välja töötatud ja laialdaselt tuntud programm *Steps to Respect*, mis on mõeldud 3.-6. klassi õpilastele. Austraalias on algkooli tasandil kasutusel projekt „Sõbralikud koolid“ (*Friendly Schools*). Kõiki eelmainitud programme ühendab mitmetasandiline sekkumisprotsess, mis hõlmab endas nii ülekoollisi, klassisiseseid kui ka individuaalseid lähenemisi (Smith, 2016). Kuna Soomes välja töötatud KiVa programmi efektiivsust on uuringutega tõestatud, tuntakse programmi vastu huvi ka mujal maailmas. Eelkõige uuritakse, milline mõju on kultuurilistel erinevustel programmi efektiivsusele (Nocentini & Menesini, 2016; „Welcome to“, i.a.). Ka Eestis on siiani välja töötatud lähenemistest kasutusele ja täpsema uurimise alla võetud just KiVa programm (Treial, 2016). Soomes on uuritud ka KiVa programmi efektiivsust nii 1.-3. klassi õpilaste kui ka 4.-6. klassi õpilaste seas pärast üheaastast KiVa programmi rakendamist koolides. Leiti, et mõlema kooliastme puhul vähenes teiste muutujate seas ka kiusamise ohvriks langemine (Kärnä et al., 2011; Kärnä et al., 2013).

Eestis ei ole siiani niivõrd suuremahulisi ennetusprogramme nagu KiVa rakendatud, mistõttu on valdkonna senine vähene uurimine arusaadav. Töö autorile teadaolevalt on KiVa programmi mõju Eesti koolides uuritud ning seda on tehtud 1.-6. klassi näitel (Treial, 2016). Ka selles uuringus leiti, et pärast aastast KiVa programmi rakendamist vähenes ohvrite arv 1.-6. klassi õpilaste seas (Treial, 2016). Samuti on uuritud KiVa programmi mõju erinevates rollides (kiusaja, ohver, ohver-kiusaja) olevatele õpilastele (Kaljuste, 2016). Ka Kaljuste (2016) uurimuses leiti, et KiVa programmi rakendavates koolides ohvrite arv vähenes. Samas ei ole töö autor leidnud uurimusi, mille fookuses oleksid Eestis KiVa programmis osalenud 1.-6. klassi lapsed, kes on langenud kiusamise ohvriks. Täpsemalt ei ole uuritud nende koolikiusamisest rääkimise kogemust ning muutust selles. Antud uurimistöös keskendutakse eelmainitud kogemustele Eestis KiVa programmi rakendavate koolide 1.-6. klassi õpilaste seas.

Töö eesmärk ja hüpoteesid

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks on kaardistada Eestis KiVa programmi rakendavate koolide 1.-6. klassi koolikiusamise ohvriks langenud õpilaste kogemused: kas ja kellele on kiusatavad probleemid rääkinud ja kas antud näitajate osas on KiVa programmi rakendamine muutusi kaasa toonud. Tulemusi võrreldakse klassiti ja kooliastmeti.

Töös on püstitatud järgmised hüpoteesid:

H1: Nooremate ja vanemate õpilaste erinevatele kuulajatele kiusamisest rääkimise vahel on erinevus.

H2: Õpilaste erinevatele kuulajatele kiusamisest rääkimise osakaal erineb enne ja pärast KiVa programmi rakendamist.

H3: Perele kiusamisest rääkimine on mõlemal mõõtmiskorral seotud õpilase klassiga.

H4: Õpilase sugu ja klass ennustavad seda, kas ta rääkis kellelegi enda kiusamisest.

Töö autor ei osalenud käesoleva uurimistöö jaoks vajalike andmete kogumises. Autori originaalpanus seisneb teemakohasest kirjandusest ülevaate koostamises ja selle analüüsimises, andmeanalüüsi teostamises ning tulemuste esitamises ja tõlgendamises.

MEETOD

Valim

Uurimistöö valimi moodustasid 1.-6. klassi õpilased kaheksast koolist üle Eesti, kes alustasid KiVa programmi kasutamist 2016/2017 õppeaastal. Andmed koguti 2016. aasta mais (N=1626, 49,7% poisse) ning 2017. aasta mais (N=1784, 50,1% poisse) pärast programmiga liitunud koolide esimest KiVa-aastat. Kuna tegemist oli anonüümse küsimustikuga, ei ole võimalik välja tuua vastajate keskmist vanust. Valimi jaotuvus klassiti on välja toodud tabelis 1.

Tabel 1. Valimi jaotuvus klassiti baastaseme ja post-taseme mõõtmistel.

Klass	N (baastase; %)	N (post-tase; %)
1	283 (17,4%)	299 (16,8%)
2	265 (16,3%)	337 (18,9%)
3	236 (14,5%)	337 (18,9%)
4	306 (18,8%)	280 (15,7%)

5	270 (16,6%)	249 (14%)
6	266 (16,4%)	282 (15,8%)

On näha, et analüüsitavad andmehulgad on klasside lõikes sarnase suurusega: nende osakaal kõikidest samal mõõtmiskorral osalenud lastest varieerub maksimaalselt 4,4 protsendipunkti.

Valimi koostamise kirjeldus

2016. aasta esimeses pooles saadeti Eesti koolidesse avalik üleskutse KiVa programmiga liitumiseks. Uuringus osalenud kaheksa kooli liitusid programmiga vabatahtlikult. Liitumiseks läbisid koolijuhid intervjuu SA Kiusamisvaba Kooli meeskonnaliikmetega, mille käigus hinnati nende motivatsiooni ja valmisolekut võtta vastutust programmi tegevuste elluviimiseks pikema aja jooksul.

Pärast koolide KiVa programmiga liitumise protsessi ja enne küsimustikule vastamist küsiti kõikidelt lapsevanematelt kirjalik informeeritud nõusolek. Tagamaks valimi esinduslikkust, rakendati *opt-out* põhimõtet ehk uuringus võisid osaleda kõik lapsed, kelle vanemad ei olnud sellest nõusolekulehel keeldunud ja seda allkirjaga kinnitanud. Nõusolekukirjade lapsevanematele jagamise ja nende kokkukogumisega tegelesid klassijuhatajad. Klassijuhatajaid informeeriti küsimustiku sisust ja selle läbiviimise eesmärkidest kirjalikult. Kuna küsimustiku täitmine toimus koolitundide ajast, organiseerisid klassijuhatajad küsimustiku täitmisest keeldunud vanemate lastele küsimustiku täitmise ajaks muu tegevuse (Treial, 2016). Enne teistkordset mõõtmist küsiti uuesti kirjalik nõusolek nende laste vanematelt, kes teisel mõõtmiskorral lisandusid (uus esimene klass, kes küsitlusega liitus, lisaks teistesse klassidesse lisandunud uued õpilased). Edasine andmete kogumise protseduur jäi teistkordsel mõõtmisel samaks.

Küsimustik kiusamise ohvriks langemise kogemuse hindamiseks

KiVa programmis kasutusel olev küsimustik põhines Olweuse kiusaja-ohvri küsimustikul, mis oli enesekohane küsimustik kiusamise ohvriks langemise ja kiusajaks olemise kohta (Thomas, Connor, Lawrence, Hafekost, Zubrick & Scott, 2017). Õpilased täitsid küsimustikku anonüümselt. Selle küsimuste kogumiga käisid kaasas täpne kiusamise definitsioon ning ajaline ja ruumiline raam, milles sooviti, et õpilased küsimustikku täidaksid. Need aspektid toodi enne küsimustiku täitmist õpilastele välja. Tavaliselt piiritletakse küsimustikus ajalist raami paari kuni mõne kuuga (antud uurimistöös kasutatud küsimustikus kaks kuud). Ruumiliseks raamiks on koolis toimuvad sündmused. Küsimustele oli võimalik vastata 5-pallisel skaalal, kus madalaimaks väärtuseks oli *“Mind ei ole viimase kahe kuu jooksul koolis*

kiusatud ja ma ei ole seda ka ise teinud.” ning kõrgeimaks väärtuseks oli *“Mind kiusatakse / Ise kiusan koolis mitu korda nädalas.”* (Solberg & Olweus, 2003). Küsimustiku esimeses pooles uuriti vastaja kogemusi kiusamise ohvriks olemisega, teises pooles esitati küsimusi kiusaja rollis olemise kohta.

Turu Ülikoolis KiVa programmi tarbeks välja töötatud küsimustiku kohandas eesti keelde SA Kiusamisvaba Kool meeskond (Treial, 2016). Käesoleva uurimistöö raames analüüsitavate andmete kogumiseks kasutatud küsimustik sisaldas kiusajate ja ohvrite levimuse hindamiseks Olweuse kiusaja-ohvri adapteeritud küsimustiku (OBVQ) üldväiteid (analüüsiks kasutati kindlat osa kogu küsimustikust) (vt Lisa 1). Pärast lapse soo ja klassi küsimust esitati vastajale täpne definitsioon, mida mõisteti antud küsimustiku kontekstis kiusamise all (vt Lisa 1). Ohvriteks loeti õpilased, kes valisid küsimusele *„Kui tihti sind koolis viimase paari kuu jooksul kiusati?“* vastusevariandiks *„2 või 3 korda kuus“*, *„umbes kord nädalas“* või *„mitu korda nädalas“* (Solberg & Olweus, 2003). Kui vastaja oli tema vastuse põhjal ohvriks kategoriseeritud, esitati talle küsimusi ka kiusajaks olemise kohta. Pärast neid küsimusi esitati veel küsimus kiusamiskogemusest rääkimise kohta: *„Kas sa oled kellelegi enda kiusamisest rääkinud?“*, millele oli võimalik vastata eitavalt või jaatavalt. Uuriti ka selle kohta, kellele oli vastaja enda kiusamisest rääkinud. Antud oli mitmeid vastusevariante, tuues välja erinevad võimalused, kellele võiks õpilane kiusamisest rääkida, nagu õpetajad, teised täiskasvanud, aga ka vanemad, õed-vennad, sõbrad või keegi teine. Õpilasel oli antud küsimuse juures võimalik valida vastuseks mitu vastusevarianti (vt Lisa 1). Küsimustikus loeti vastajad kiusajateks ohvritega sama lävendi põhjal: kui vastaja teiste kiusamise sagedus on tema vastuse põhjal 2-3 korda kuus või tihemini, loeti vastaja kiusajaks (Solberg & Olweus, 2003).

Andmete kogumise protseduur

Andmed koguti KiVa programmi igakevadise õpilasküsitluse käigus 2016. ja 2017. aasta kevadel. Baastaseme andmete kogumise ajahetkel ei olnud uurimuses osalevad koolid veel KiVa programmi rakendanud (sellega alustati 2016. aasta sügisel). Teine osa andmetest (post-tase) koguti 2017. aasta kevadel, kui koolid olid ühe kooliaasta KiVa programmis osalenud. Küsimustikule vastajate eripära oli samuti oluline: 1.-5. klassi lapsed vastasid küsimustikule kaks korda, kuna olid mõlemal mõõtmishetkel vahemikus 1.-6. klass. Esimesel mõõtmiskorral 6. klassis käinud õpilastelt teist korda andmeid ei kogutud, kuna teise mõõtmishetke ajaks olid nad juba 7. klassis. Teisel mõõtmishetkel lisandusid uued 1. klassi õpilased, kes alustasid kooliteed 2016. aasta sügisel.

OHVRITE KOGEMUSED KIUSAMISEST RÄÄKIMISEGA JA KiVa 12 RAKENDAMINE

1.-6. klassi õpilased vastasid küsitlusankeedile arvutikeskkonnas koolis tundide ajal. Uuringukeskkonda logisid õpilased sisse nende kooli jaoks eraldatud kasutajanime ja parooliga. Terve küsimustik oli anonüümne. Klassijuhatajad lugesid noorematele õpilastele vajadusel küsimused ja vastusevariandid ette, sealjuures pidid lapsed vastused ise valima.

Küsimustikust saadud vastused koguti kokku Turu Ülikoolis asuvasse KiVa programmi andmebaasi (Treial, 2016). Töö autorini jõudsid alustavate koolide andmed SA Kiusamisvaba Kool juhatause liikme ja uuringu koordinaatori Kristiina Treiali kaudu.

Andmetöötlus

Andmetöötluseks kasutas töö autor programmi *IBM SPSS Statistics* versiooni 23.

Käesolevas töös kasutatavate andmete analüüsimisel rakendas töö autor spetsiifilist kvaasiekspriimendi disaini, täpsemalt laiendatud valikuga kohortide disaini (Olweus, 2005), kus programmi efektide hindamiseks kõrvutatakse eelmise õppeaasta vastava klassi tulemust (baastase) programmi kasutamise aasta vastava klassiga (post-tase) ehk võrreldakse 2016. aasta kevade tulemusi 2017. aasta kevade tulemustega. Töö autor otsustas kasutada nimetatud uuringu disaini, kuna uurimuses osalesid kõik 2016. aastal KiVa programmiga liitunud koolid ning seega ei olnud randomiseeritud valimi koostamine võimalik. Uuringu disain võimaldas võrrelda lapsi, kes olid mõõtmise hetkel samas vanuses (Salmivalli, Kaukiainen & Voeten, 2005).

Andmeanalüüsi etapis leidis töö autor esmalt mõlemast mõõtmiskorrast saadud andmetest need kirjeldavad statistikud, mida anonüümselt kogutud andmed võimaldasid. Leiti vastanute baastaseme ja post-taseme mõõtmiste valimi jaotuvus kooliastme, ohvriks olemise ja selle põhjal, kas kiusamise ohvrid rääkisid kellelegi enda kiusamisest ning kui jah, siis kellele. Enne testide läbiviimist kontrollis töö autor vastava testi tegemise eeldusi. Andmed ei täitnud parameetriliste testide läbiviimiseks vajalikke eeldusi, mistõttu viidi läbi mitteparameetrilised testid.

Õpilase vanuse ja erinevatele kuulajatele kiusamisest rääkimise vahelise erinevuse leidmiseks viis töö autor läbi mitteparameetrilised *Mann-Whitney U* testid. Tegemaks kindlaks, kas esineb erinevus selles, milline on õpilaste erinevatele kuulajatele kiusamisest rääkimise osakaal enne ja pärast KiVa programmi kasutamist, viis töö autor läbi samuti *Mann-Whitney U* testid. Perele kiusamisest rääkimise ja õpilase klassi vahelise seose uurimiseks viis töö autor läbi hii-ruut testi. Õpilase soo ja klassi kui kiusamisest rääkimise ennustajate analüüsimiseks viis töö autor läbi binaarse logistilise regressioonanalüüsi.

Uuringu eetilised aspektid

KiVa programmi raames on lapsevanematelt luba küsitud, kasutatud on nn *opt-out* põhimõtet ehk osaleda võisid kõik õpilased, kelle vanem ei väljendanud selget keeldumist. Samuti oli tegemist anonüümse küsimustikuga ehk õpilastelt ei küsitud andmeid, mille järgi oleks saanud neid identifitseerida (Treial, 2016).

TULEMUSED

Kirjeldav statistika

2016. aasta kevadel kogutud baastaseme ja 2017. aasta kevadel kogutud post-taseme andmete kogumisel osalenud valimi käesolevas töö kontekstis vajalik kirjeldav statistika toodi välja tabelis 2.

Tabel 2. Valimi jaotuvus baastaseme ja post-taseme mõõtmiste alusel.

Muutuja	N (baastase; %)		N (post-tase; %)	
	<i>I kooliaste</i>	<i>II kooliaste</i>	<i>I kooliaste</i>	<i>II kooliaste</i>
Õpilased	784 (48,2%)	842 (51,8%)	973 (54,5%)	811 (45,5%)
Ohvrid	243 (31%)	153 (18,2%)	194 (20%)	117 (14,4%)
Kiusamisest rääkimine				
Rääkis kellelegi	157 (20,03%)	122 (14,49%)	131 (13,46%)	76 (9,37%)
Kellele kiusamisest räägiti				
Oma õpetajale	81 (10,33%)	50 (5,94%)	51 (5,24%)	37 (4,56%)
Mõnele teisele täiskasvanule oma koolis	13 (1,66%)	13 (1,54%)	11 (1,13%)	13 (1,60%)
Emale, isale või mõnele teisele täiskasvanule oma kodus	115 (14,67%)	95 (11,28%)	98 (10,07%)	59 (7,27%)
Vennale või õele	30 (3,83%)	25 (2,97%)	23 (2,36%)	14 (1,73%)
Sõbrale	60 (7,65%)	58 (6,89%)	55 (5,65%)	43 (5,30%)

OHVRITE KOGEMUSED KIUSAMISEST RÄÄKIMISEGA JA KiVa 14
RAKENDAMINE

Kellelegi teisele	14 (1,79%)	6 (0,71%)	6 (0,62%)	7 (0,86%)
----------------------	------------	-----------	-----------	-----------

Märkus: Protsentuaalne osakaal on arvutatud protsendina konkreetse mõõtmiskorra kooliastme õpilaste koguarvust.

Kiusamisest rääkimise võrdlemine kooliastmeti

Töö autor viis läbi mitteparameetrilised gruppide võrdlemise testid, kontrollimaks esimest hüpoteesi, mis väitis, et nooremad õpilased rääkisid kiusamisest rohkematele erinevatele kuulajatele kui vanemad õpilased. Testid viidi läbi mõlema ajahetke andmetega. Sõltumatuks muutujaks oli siinkohal kooliaste, sõltuvaks muutujaks kodeeriti uus muutuja, mis näitas, mitmes ringkonnas õpilane kiusamisest rääkis. Selleks liideti omavahel kokku kõik „jah“-vastused, mis ohvriks liigitatud õpilane kellelegi kiusamises rääkimise juures valis.

Töö autor viis läbi mitteparameetrilise *Mann Whitney U* testi. Testi tulemusena leiti, et I kooliastme (1.-3. klass) õpilaste kiusamisest erinevatele kuulajatele rääkimise keskmine tulemus ($N=157$, $M_{astak}=135,80$) ei ole statistiliselt oluliselt erinev II kooliastme (4.-6. klass) õpilaste ($N=122$, $M_{astak}=145,41$) omast, $U=8917,00$, $p=0,29$. Sama protseduur läbiti ka teise mõõtmiskorra andmetega. Ka teisel korral viis töö autor läbi mitteparameetrilise *Mann Whitney U* test. Leiti, et I kooliastme (1.-3. klass) õpilaste kiusamisest erinevatele kuulajatele rääkimise keskmine tulemus ($N=131$, $M_{astak}=96,34$) on statistiliselt oluliselt erinev II kooliastme (4.-6. klass) õpilaste ($N=76$, $M_{astak}=117,20$) omast, $U=3975,00$, $p=0,01$. Seega leidis esimene hüpotees osaliselt kinnitust.

Kiusamisest rääkimine enne ja pärast KiVa programmi rakendamist

Kiusamisest rääkimise erinevust enne ja pärast KiVa programmi rakendamist kontrolliti klassiti. Kuue erineva testi läbiviimise tõttu otsustas töö autor võtta olulisuse nivooks tavapärase 0,05 asemel 0,01, vähendamaks mitmete testide läbiviimisest tingitud juhuslikku statistiliselt olulise tulemuse raporteerimist (Elmes, Kantowitz & Roedier III, 2013). Testide läbiviimisel oli sõltumatuks muutujaks mõõtmisaeg, sõltuvaks uus muutuja, mis näitas, mitmes ringkonnas õpilane kiusamisest rääkis. Töö autor viis iga klassi puhul läbi mitteparameetrilise *Mann Whitney U* testi. Tulemused on toodud välja tabelis 3.

Tabel 3. Enne ja pärast KiVa programmi kiusamisest erinevatele kuulajatele rääkimise võrdlemiseks läbi viidud Mann Whitney U testide tulemused klassiti.

Klass	Baastase		Mann-Whitney U, p
	N (M _{astak})	Post-tase	
1	50 (47,94)	39 (41,23)	828,00, p=0,18
2	63 (52,06)	42 (51,42)	1256,50, p=0,63
3	44 (46,65)	50 (48,25)	1062,50, p=0,76
4	53 (39,58)	29 (45,00)	667,00, p=0,30
5	42 (31,70)	27 (40,13)	428,50, p=0,08
6	27 (25,43)	20 (22,08)	231,50, p=0,37

Märkus: N märgib klassis kiusamisest rääkinud õpilaste arvu.

Tabelist nähtub, et klassiti ei olnud kahe mõõtmiskorra vahel erinevatele kuulajatele kiusamisest rääkimisel statistiliselt olulist erinevust mitte üheski klassis. Seega ei leidnud teine hüpotees kinnitust.

Perele kiusamisest rääkimise ja õpilase klassi vahelise seose hindamine

Kolmanda hüpoteesi kontrollimiseks viis töö autor läbi hii-ruut testid. Sõltuvaks muutujaks oli siinkohal perele rääkimise binaarne tunnus. Hii-ruut testide sagedusjaotused on välja toodud tabelis 4.

Tabel 4. Perele kiusamisest rääkimise ja õpilase klassi vahelise seose hindamiseks läbi viidud hii-ruut testide sagedusjaotused mõlemal mõõtmishetkel.

Klass	Vanematele rääkimine			
	Baastase		Post-tase	
	Ei rääkinud	Rääkis	Ei rääkinud	Rääkis
1	14	36	17	22
2	17	46	6	36
3	11	33	10	40
4	8	45	4	25
5	10	32	6	21
6	9	18	7	13

Esimesel mõõtmiskorral klassi ja perele kiusamisest rääkimise vahel seost ei esinenud (X^2 [N=279]=4,20, $p=0,52$), mis tähendab, et reaalsed tulemused ei erinenud oluliselt oodatud tulemustest. Teisel korral esines statistiliselt oluline seos (X^2 [N=207]=13,78, $p<0,05$), mis tähendab, et reaalsed tulemused erinesid oluliselt oodatud tulemustest. Seega leidis kolmas

hüpotees osaliselt kinnitust. Tabelis 2 esitatud informatsiooni põhjal saab öelda, et nooremad õpilased (väiksemas klassis) rääkisid üldiselt perele kiusamisest rohkem kui vanemad õpilased.

Soo ja klassi kiusamisest rääkimise ennustamisvõime hindamine

Töö autor viis läbi binaarse logistilise regressioonanalüüsi, kontrollimaks, kas õpilase sugu ja klass ennustavad seda, kas laps rääkis kellelegi enda kiusamisest. Analüüsi läbiviimisel olid sõltumatuteks muutujateks õpilase sugu ja klass. Sõltuvaks muutujaks oli kellelegi kiusamisest rääkimine, mis on binaarne tunnus (rääkis / ei rääkinud).

Binaarse logistilise regressiooni kaudu genereeritud mudel oli nullmudelst statistiliselt oluliselt erinev ($p < 0,001$). Mõlemad ennustajad lisati mudelisse korruga. Mudel kirjeldas 5,3-7,5% (Cox & Snell $R^2 = 0,05$; Nagelkerke $R^2 = 0,08$) varieeruvusest ja 70,5% kellelegi kiusamisest rääkimise gruppi kuulumisest. *Wald statistic* oli statistiliselt oluline mõlema ennustaja – nii soo ($p < 0,05$; OR=0,52) kui ka klassi ($p < 0,001$; OR=1,31) – puhul. Läbiviidud analüüs näitas, et nii õpilase sugu kui klass ennustavad, kas ta rääkis kellelegi enda kiusamisest. Klass oli baastaseme mõõtmisel tugevam kiusamisest rääkimise prediktor kui õpilase sugu (OR_{klass}=1,31; OR_{sugu}= 0,52). Klassi tunnuse tõustes (ehk vanemates klassides) suurenes tõenäosus, et õpilane räägib kiusamisest. Soo tunnuse puhul oli näha, et kui laps on naissoost, suureneb tõenäosus, et ta räägib kiusamisest.

Sama protseduuri viis töö autor läbi ka 2017. aasta kevadel kogutud andmetega. Binaarse logistilise regressiooni tulemusena tekkinud mudel oli nullmudelst statistiliselt oluliselt erinev ($p < 0,05$). Mõlemad prediktorid lisati mudelisse korruga. Mudel kirjeldas 2,1-3,0% (Cox & Snell $R^2 = 0,02$; Nagelkerke $R^2 = 0,03$) varieeruvusest ning 66,6% kellelegi kiusamisest rääkijate gruppi kuulumisest. *Wald statistic* oli statistiliselt oluline soo tunnuse puhul ($p < 0,05$; OR=0,53) ning statistiliselt mitteoluline klassi tunnuse puhul ($p = 0,70$; OR=0,98). Läbiviidud analüüs näitas, et 2017. aastal mõõdetud andmete puhul ennustab sugu seda, kas õpilane räägib kiusamisest kellelegi. Kui õpilane oli naissoost, tõusis ka tõenäosus, et õpilane rääkis kiusamisest. Klass kiusamisest rääkimist siinkohal ei ennustanud.

Neljas hüpotees leidis samuti vaid osaliselt kinnitust. 2016. ja 2017. aasta andmete põhjal tehtud analüüse võrreldes võib öelda järgmist: kui esimesel korral ennustasid nii sugu kui ka klass kiusamisest rääkimist, siis teisel korral oli mudelis statistiliselt oluline vaid soo tunnus.

ARUTELU

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli kaardistada Eestis KiVa programmi rakendavate koolide 1.-6. klassi koolikiusamise ohvriks langenud õpilaste kiusamisest rääkimise kogemused. Töö täpsem fookus oli uurida, kui paljud kiusatavad on kellelegi probleemist rääkinud ja kas antud näitajate osas on KiVa programmi rakendamine muutusi kaasa toonud. Tulemusi analüüsiti ja võrreldi klassiti. Tänapäevani on koolikiusamisega seoses uuritud nii selle ulatust kui ka õpilaste rolle kiusamisprotsessis (Cornell & Brockenbrough, 2004; Salmivalli & Poskiparta, 2012, Zequinão et al., 2016). Selleks on kasutatud enesekohaseid küsimustikke, kus õpilastel on võimalik anonüümseks jääda (Cornell & Brockenbrough, 2004; Smith, 2016; Salmon et al., 2018). On leitud, et koolikiusamise puhul mängivad olulist rolli nii kellelegi probleemist rääkimine kui ka see, mis soost ja millises eas kiusatav on (Glover et al., 2000; Hunter et al., 2004). KiVa programmi rakendamist on Eestis uuritud pigem mõju-uuringute tasandil (Treial, 2016). Töö autorile teadaolevalt ei ole siiani läbi viidud uurimusi, mille suund oleks Eestis KiVa programmis osalevate 1.-6. klassi kiusamise ohvriks langenud laste uurimine. Täpsemalt keskendus töö autor käesolevas uurimistöös ohvriks langenud laste kiusamise kogemusi kaardistamisele, analüüsides nende kiusamisest rääkimise kogemust seoses koolikiusamisega ning muutust selles.

Esimene käesolevas uurimistöös püstitatud hüpotees keskendus kiusamisest rääkimisele ja õpilaste vanusele. Töö autor püstitas hüpoteesi, mille kohaselt oli nooremate ja vanemate õpilaste erinevatele kuulajatele kiusamisest rääkimise vahele erinevus. Läbiviidud analüüside tulemusena leidis hüpotees osaliselt kinnitust. Esimesel mõõtmiskorral ei olnud kahe kooliastme vahel statistiliselt olulist erinevust, post-taseme mõõtmise tulemustes oli statistiliselt oluline erinevus olemas. Leid ei kinnitanud täielikult Gloveri jt (2000) ideed, et erinevas vanuses õpilaste puhul on kiusamisest rääkimine oluliselt erinev. Erinevus võib töö autori arvates tuleneda muuhulgas asjaolust, et KiVa programm mõjub erinevas kooliastmes õpilastele erinevalt, mistõttu muutub ka kiusamisest rääkimine.

Teise hüpoteesi fookuseks oli kiusamisest erinevatele kuulajatele rääkimise osakaalu muutus enne ja pärast KiVa programmi rakendamist. Töö autor püstitas hüpoteesi, leides, et õpilaste erinevatele kuulajatele kiusamisest rääkimise osakaalus on enne ja pärast KiVa programmi rakendamist statistiliselt oluline erinevus. Andmeid klasside kaupa analüüsides ei leidnud töö autor analüüside tulemusena ühtegi statistiliselt olulist erinevust. Teine hüpotees ei leidnud kinnitust. Seega ei saa kinnitada, et omavahelist tähelepanemist ja suhtlust soosiva KiVa

programmi rakendamisel on õpilaste kiusamisest rääkimine kahe mõõtmiskorra vahel oluliselt muutunud.

Kolmandas uurimistöös püstitatud hüpoteesis keskendus töö autor õpilase klassi ja perele kiusamisest rääkimise omavahelisele seosele. Töö autor leidis, et kahe eelmainitud tunnuse vahel on seos. Hüpotees leidis siinkohal osaliselt kinnitust. Baastaseme mõõtmisel seost ei leitud, teisel korral oli seos olemas. Siinkohal leidis osaliselt kinnitust idee, mille kohaselt on õpilase klassiga seotud see, kas nad räägivad kiusamisest perele või mitte – nooremad õpilased räägivad perele kiusamisest rohkem kui vanemates klassides olevad õpilased (Naylor, Cowie & del Rey, 2001). Töö autori arvates on võimalik, et KiVa programm suurendab kiusamisest perele rääkimise ja klassi vahelist seost, suunates õpilasi kellegagi kiusamisest rääkima. Noorematele õpilastele võib siinkohal töö autori arvates esimesena meelde tulla nende pere, samal ajal kui vanemad õpilased analüüsivad toimunut rohkem. Sellest lähtuvalt valitakse ka täpsemalt inimene, kellele kiusamisest rääkida, ning selleks ei pruugi olla perekond.

Neljanda hüpoteesi fookuseks oli õpilase soo ja klassi ennustamine selles, kas ta rääkis kellelegi kiusamisest. Ka siinkohal leidis hüpotees vaid osaliselt kinnitust. Esimesel mõõtmiskorral ennustasid nii õpilase sugu kui ka klass seda, kas ta rääkis kellelegi enda kiusamisest, kusjuures tugevamaks prediktoriks oli baastaseme mõõtmisel klass. Teisel mõõtmishetkel oli genereeritud mudelis ainsaks statistiliselt oluliseks prediktoriks õpilase sugu. Neljanda hüpoteesi leid kinnitab osaliselt õpilase soo ja vanuse olulisust kiusamisest rääkimise analüüsimisel (Glover et al., 2000). Samuti kinnitab leid Hunteri jt (2004) uurimuse tulemusi, mille väitel räägivad tüdrukud kiusamisest rohkem kui poisid. Töö autori arvates võis post-taseme mõõtmisel sugu säilida kiusamisest rääkimise olulise ennustajana muuhulgas ka KiVa programmi rakendamise tõttu. Programm võis mõjuda erinevas klassis õpilastele sarnaselt, kuid säilitada sugudevahelised erinevused.

Töö piirangud, tulevikuperspektiiv ja kokkuvõte

Ühest küljest on töö eeliseks, teisalt aga piiranguks see, et analüüsi kaasati 1.-6. klassi õpilaste andmed. Varasemad uuringud on keskendunud ühele kooliastmele korraga. Käesoleva uurimistöo miinuseks võib olla liiga laia vanusevahemiku kaasamine analüüsisse. See suurendab küll analüüsitavate andmete mahtu, kuid vähendab seeläbi ka fookust konkreetsetele klassidele ja kooliastmetele.

Kui viia tulevikus läbi sarnane kaardistav uurimus, võiks analüüsi kaasata suurema hulga koolide andmeid ning viia uurimus läbi suuremamahuliselt ja pikema aja vältel. Samas võiks

OHVRITE KOGEMUSED KIUSAMISEST RÄÄKIMISEGA JA KiVa 19 RAKENDAMINE

ühe uurimuse raames piirduda siiski ühe kooliastmega. See võimaldaks leida põhjalikumaid ja mitmekesisemaid tulemusi. Eraldi võrdleva uurimuse saaks läbi viia eelnevalt põhjalikult uuritud kooliastmete andmete ja nende analüüsi põhjal.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et nooremate ja vanemate õpilaste kiusamisest rääkimise vaheline statistiliselt oluline erinevus puudus 2016. aasta kevade andmeid analüüsides, kuid oli olemas 2017. aasta andmete analüüsimisel. Kahe mõõtmiskorra vahel ei esinenud erinevatele kuulajatele kiusamisest rääkimisel statistiliselt olulist erinevust. Klassi ja perele kiusamisest rääkimise vaheline statistiliselt oluline seos ilmnis teisel mõõtmiskorral, esimesel korral ei olnud seos statistiliselt oluline. Soo ja klassi kui kiusamisest rääkijate ennustamisel ei saa samuti midagi kindlat väita: baastaseme mõõtmisel olid statistiliselt olulisteks ennustajateks nii sugu kui ka klass, post-taseme mõõtmisel oli statistiliselt oluline vaid soo tunnus.

OHVRITE KOGEMUSED KIUSAMISEST RÄÄKIMISEGA JA KiVa 20
RAKENDAMINE

Tänuõnad

Soovin tänada enda perekonda ja sõpru Dianat, Reimut, Kertut, Kristot, Madlit ja Maarjat igakülgse toetuse ja motiveerimise eest. Väga suure toetuse ja nõu eest tänan kursusekaaslast Kadi Langi. Moraalse toe eest soovin tänada ka kursusekaaslast Mary-Ann Kubret ja Lilian Tennisbergi.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Arseneault, L., Bowes, L., & Shakoor, S. (2010). Bullying victimization in youths and mental health problems: 'much ado about nothing'?. *Psychological Medicine, 40*(5), 717-729. doi: 10.1017/S0033291709991383.
- Carney, A. G., & Merrell, K. W. (2001). Bullying in schools: Perspectives on understanding and preventing an international problem. *School Psychology International, 22*(3), 364-382. doi: 10.1177/0143034301223011.
- Cornell, D. G., & Brockenbrough, K. (2004). Identification of Bullies and Victims. *Journal of School Violence, 3*(2-3), 63-87. doi: 10.1300/J202v03n02_05.
- Elmes, D. G., Kantowitz, B. H., & Roediger III, H. L. (2013). *Psühholoogia uurimismeetodid* (9th ed). (T. Laak, M. Rauk, K. Täht, Trans.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Evans, C. B. R., Fraser, M. W., & Cotter, K. L. (2014). The effectiveness of school-based bullying prevention programs: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior, 19*(5), 532-544. doi: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2014.07.004>.
- Glover, D., Gough, G., Johnson, M., & Cartwright, N. (2000). Bullying in 25 secondary schools: incidence, impact and intervention. *Educational Research, 42*(2), 141-156. doi: 10.1080/001318800363782.
- Goldweber, A., Waasdorp, T. E., & Bradshaw, C. P. (2013). Examining Associations Between Race, Urbanicity, and Patterns of Bullying Involvement. *Journal of Youth and Adolescence, 42*(2), 206-219. doi: <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1007/s10964-012-9843-y>.
- Hunter, S. C., Boyle, J. M. E., & Warden, D. (2004). Help seeking amongst child and adolescent victims of peer-aggression and bullying: The influence of school-stage, gender, victimisation, appraisal, and emotion. *British Journal of Psychology, 74*(3), 375-390. doi: 10.1348/0007099041552378.
- Kaljuste, K. (2016). *Kiusamiskogemuse seosed koolirõõmuga KiVa koolide näitel*. Magistritöö. Psühholoogia instituut. Tartu Ülikool.
- Kärnä, A., Little, T. D., Voeten, M., Alanen, E., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2013). Effectiveness of the KiVa Antibullying Program: Grades 1-3 and 7-9. *Journal of Educational Psychology, 105*(2), 535-551. doi: 10.1037/a0030417.
- Kärnä, A., Voeten, M., Little, T. D., Poskiparta, E., Kaljonen, A., & Salmivalli, C. (2011). A large-scale evaluation of the KiVa antibullying program: grades 4-6. *Child Development, 82*(1), 311-330. doi: 10.1111/j.1467-8624.2010.01557.

- Li, Y., Chen, P. Y., Chen, F.-L., & Chen, Y.-L. (2017). Preventing School Bullying: Investigation of the Link between Anti-Bullying Strategies, Prevention Ownership, Prevention Climate, and Prevention Leadership. *Applied Psychology*, 66(4), 577-598. doi: 10.1111/apps.12107.
- Naylor, P., Cowie, H., & del Rey, R. (2001). Coping Strategies of Secondary School Children in Response to Being Bullied. *CHILD PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY REVIEW*, 6(3), 114-120.
- Nocentini, A., & Menesini, E. (2016). KiVa Anti-Bullying Program in Italy: Evidence of Effectiveness in a Randomized Control Trial. *Prevention Science*, 1012-1023. doi: <http://dx.doi.org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1007/s11121-016-0690-z>.
- O'Brennan, L. M., Bradshaw, C. P., & Sawyer, A. L. (2009). Examining developmental differences in the social-emotional problems among frequent bullies, victims, and bully/victims. *Psychology In The Schools*, 46(2), 100-115. doi: <https://doi.org/10.1002/pits.20357>.
- Olweus, D. (1995). Bullying or Peer Abuse at School: Facts and Interventions. *Current Directions in Psychological Science*, 4(6), 196-200. doi: <http://dx.doi.org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1111/1467-8721.ep10772640>.
- Olweus, D. (2005). A useful evaluation design, and effects of the Olweus Bullying Prevention Program. *Psychology, Crime & Law*, 11(4), 389-402. doi: <http://dx.doi.org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1080/10683160500255471>.
- Profaca, B., Puhovski, S., & Mrden, L. (2006). Some characteristics of passive and provocative victims of bullying. *Drustvena Istrazivanja*, 15(3), 575-590.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a Group Process: Participant Roles and Their Relations to Social Status Within the Group. *Aggressive Behavior*, 22, 1-15. doi: [http://dx.doi.org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1002/\(SICI\)1098-2337\(1996\)22:1<1::AID-AB1>3.0.CO;2-T](http://dx.doi.org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1002/(SICI)1098-2337(1996)22:1<1::AID-AB1>3.0.CO;2-T).
- Salmivalli, C., Kaukiainen, A., & Voeten, M. (2005). Anti-bullying intervention: Implementation and outcome. *British Journal of Educational Psychology*, 75(3), 465-487. doi: <https://doi.org/10.1348/000709905X26011>.
- Salmivalli, C., & Poskiparta, E. (2012). Making bullying prevention a priority in Finnish schools: The KiVa antibullying program. *New Directons For Youth Development*, 2012(133), 41-53. doi: 10.1002/yd.20006.

- Salmivalli, C. (2014). Participant Roles in Bullying: How Can Peer Bystanders Be Utilized in Interventions? *Theory into Practice*, 53(4), 286-292. doi: 10.1080/00405841.2014.947222.
- Salmon, S., Turner, S., Taillieu, T., Fortier, J., & Afifi, T. O. (2018). Bullying victimization experiences among middle and high school adolescents: Traditional bullying, discriminatory harassment, and cybervictimization. *Journal Of Adolescence*, 63(29). doi: 10.1016/j.adolescence.2017.12.005.
- Solberg, M. E., & Olweus, D. (2003). Prevalence Estimation of School Bullying With the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior*, 29, 239-268. doi: <http://dx.doi.org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1002/ab.10047>.
- Smith, P. K. (2016). Kiusamisvastane sekkumine koolis. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 4(2), 118-141. doi: <http://dx.doi.org/10.12697/eha.2016.4.2.06>.
- Sterzing, P. R., Auslander, W. F., & Goldbach, J. T. (2014). An Exploratory Study of Bullying Involvement for Sexual Minority Youth: Bully-Only, Victim-Only, and Bully-Victim Roles. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 5(3), 321-337. doi: <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1086/677903>.
- Thomas, H. J., Connor, J. P., Lawrence, D. M., Hafekost, J. M., Zubrick, S. R., & Scott, J. G. (2017). Prevalence and correlates of bullying victimization and perpetration in a nationally representative sample of Australian youth. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 51(9), 909-920. doi: <http://dx.doi.org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1177/0004867417707819>.
- Treial, K. (2016). KiVa kiusamisvastase programmi prooviuring Eestis: kaheaastase klaster-randomiseeritud kontrollkatse tulemused. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 4(2), 191-222. doi: <http://dx.doi.org/10.12697/eha.2016.4.2.08>.
- Twemlow, S. W., Fonagy, P., & Sacco, F. C. (2006). The Role of the Bystander in the Social Architecture of Bullying and Violence in Schools and Communities. *Annals Of The New York Academy Of Sciences*, 1036(1), 215-232. doi: <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1196/annals.1330.014>.
- Welcome to KiVa school! (i.a.). Kõlastatud 29.04.2018 aadressil <http://www.kivaprogram.net/program>.
- Wolke, D., Woods, S., Bloomfield, L., & Karstadt, L. (2001). Bullying involvement in primary school and common health problems. *Archives Of Disease In Childhood*, 85(3), 197-201. doi: 10.1136/adc.85.3.197.

Zequinão, M. A., de Medeiros, P., Pereira, B., & Luiz Cardoso, F. (2016). Association between spectator and other roles in school bullying. *Revista Brasileira De Crescimento E Desenvolvimento Humano*, 26(3), 352-359. doi: 10.7322/jhgd.122819.

LISA 1. Väljavõte KiVa kiusamisvastase programmi poolt kasutatavast küsitlusest

Eelneb sissejuhatav informatsioon küsimustiku anonüümsuse kohta.

Siit tuleb esimene küsimus!

Kas sa oled poiss või tüdruk?

- Poiss
- Tüdruk

Mitmendas klassis sa käid?

- 1. klassis
- 2. klassis
- 3. klassis
- 4. klassis
- 5. klassis
- 6. klassis

Järgmiseks tulevad mõned küsimused selle kohta, kui sind kiusatakse. Esmalt vaatame üle, mida kiusamise all mõeldakse.

Õpilast kiusatakse, kui üks või mitu õpilast

- ütlevad inetuid või haiget tegevaid asju tema kohta, naeravad tema üle, kutsuvad teda inetute ja haiget tegevate nimedega;
- ignoreerivad teda täielikult, arvavad tema oma sõprade grupist välja, või jätavad teda meelega välja;
- löövad, togivad, tõukavad või kamandavad teda, näiteks panevad ta luku taha;
- püüavad teha nii, et ta teistele ei meeldiks levitades tema kohta valesid või saates õelaid kirjakesi;
- teevad lisaks ülalmainitutele veel teisi haiget tegevaid asju.

Kiusamisega on tegemist siis, kui need asjad juhtuvad korduvalt ja kannatajal on raske end kaitsta. Kiusamine on ka see, kui õpilast narritakse korduvalt õelal ja haiget tegeval moel.

Sõbralik ja mänguline narritamine ei ole kiusamine. Kiusamiseks ei peeta ka seda, kui kaks enam-vähem ühe tugevusega õpilast vabatahtlikult vaidlevad või kaklevad.

Kiusamine on see, kui üks õpilane paneb teist õpilast meelega ja korduvalt end halvasti tundma. Kannatajal on *raske* end kaitsta.

Palun pea küsimustele vastates seda kiusamise seletust meeles.

Enamus küsimusi on selle kohta, kuidas on sinul olnud koolis viimase paari kuu jooksul. Sellistele küsimustele vastates ära mõtle, kuidas on sul just praegu vaid keskendu sellele, kuidas oli sul koolis **paari viimase kuu jooksul**.

Kiusamine on see, kui üks õpilane põhjustab *meelega* ja *korduvalt* teisele õpilasele halba enesetunnet.

Kui tihti sind koolis viimase paari kuu jooksul kiusati?

- Mind ei kiusatud
- Üks või kaks korda
- 2 või 3 korda kuus
- Umbes kord nädalas
- Mitu korda nädalas

Nüüd tulevad mõned küsimused selle kohta, kas sa oled ise teisi kiusanud...

Pea meeles, et vastates mõtled paarile viimasele kuule.

Kiusamine on see, kui üks õpilane põhjustab *meelega* ja *korduvalt* teisele õpilasele halba enesetunnet.

Kui tihti oled koolis kedagi kiusanud paari viimase kuu jooksul?

- Ma ei ole paari viimase kuu jooksul kedagi kiusanud
- Üks või kaks korda
- 2 või 3 korda kuus
- Umbes kord nädalas
- Mitu korda nädalas

Kiusamine on see, kui üks õpilane põhjustab *meelega* ja *korduvalt* teisele õpilasele halba enesetunnet.

Kas sa oled kellelegi enda kiusamisest rääkinud?

- Ei, ma ei ole kellelegi rääkinud
- Jah, olen rääkinud

OHVRITE KOGEMUSED KIUSAMISEST RÄÄKIMISEGA JA KiVa 27
RAKENDAMINE

Kui vastasid eelmisele küsimusele „Jah“, kellele sa rääkisid? Võid valida mitu varianti.

- Oma õpetajale
- Mõnele teisele täiskasvanule oma koolis (näiteks, teisele õpetajale, direktorile, kooliarstile, koolipsühholoogile või sotsiaalpedagoogile)
- Emale, isale või mõnele teisele täiskasvanule oma kodus
- Vennale või õele
- Sõbrale
- Kellelegi teisele

Märkus: seda küsimust ei küsita, kui õpilane vastas kiusamise tiheduse küsimusele: „mind ei kiusatud“ või „üks või kaks korda“.

Jätkuvad teised küsimustiku küsimused.

OHVRITE KOGEMUSED KIUSAMISEST RÄÄKIMISEGA JA KiVa 28
RAKENDAMINE

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Anni Adamson